

იოსებ ზეთეშვილი

ზელს მხოლოდ მტერი შეგაწყობს
ფრანუა ვაიონი

ჩვენში სულ უფრო გაბედულად გამოითქმის აზრი, რომ წმინდა ნინო კაბადუციელი — ქართველთ განმანათლებელი თვითონაც, როგორც ჩანს, ქართველი იყო, ეკუთვნოდა რა ქართველურ ტომს, უძველესი დროიდან რომ ბინადრობდა კაბადუციის ტერიტორიაზე. და თუმცა ეს მოსაზრება პირდაპირ ეწინააღმდეგება ძველი ქართველი მწერლების ცნობებს, რომელთა თანახმადაც ნინო არა მარტო არ იყო ქართველი, არამედ ქართველთა სახელიც არ გაუგონია, და საქართველომ, უფრო სწორად, მცხეთამ მისი ყუარადლება მიიპყრო მხოლოდ იმიტომ, რომ გადმოცემით აქ ინახებოდა უფლის კვარია, რომელზეც ზშირად უფიქრია სიყმაწვილეში, როცა იგონებდა ჭვარციის ამბებს. მაინც მტკიცებამ ნინოს ქართველობის შესახებ არ შეიძლება ქართველი კაცის გული არ მოიგოს, რადგან ის გვიწლის მეტად წარმატებულ პერსპექტივას, ქართული ისტორიის ასეთი დიდი ფიგურა და თავისთავად ასეთი მიზნადღეული პიროვნება მკვიდრი მამულეშვილთა რიცხვში ვიყოლიოთ, უფრო აქტიური წამყვანი ვიზილიოთ ეროვნული ელემენტის როლი ჩვენივე ისტორიის ესოდენ მნიშვნელოვან მოვლენაში.

რა შესაშური, მაგალითად, კმაყოფილება, რომელსაც გამოთქვამს ძველი რუსი მემატიანი იმის გამო, რომ პირველი რუსი წმინდანი — მოციქულთასწორი ოლა, ეს დიდებული პიროვნება თვით „ჩვენგან“, რუსთა ტომიდან, „აღადგინაო ღმერთმა“.

და თითქოს უცნაურია, რომ ჩვენს ძველ ლიტერატურაში ვერ ვპოულობთ ნინოს გაქართველების რაიმე ცდას, თუმცა სწორედ მაშინ რეალურად, და არა მარტო ისტორიულად, ქართველებით დასახლებული ტერიტორიები ჭერ კიდევ უახლოვდებოდნენ იმ კაბადუციას, სადაც იშვა ქართველთ დედა, და ეს არა მარტო მეცხრე და მეათე საუ-

კუნეში, არამედ თვით დაიეთისა და თამარის დროსაც, როცა უპირისპირად გაძლიერებული საქართველო თავისი მონარქების, ლეთისმეტყველებისა და მგონების პირით იჩემებდა კათოლიკე ქრისტიანობის წინამძღვრის და მესამე რომის როლს და ეროვნულ თავმოქმედობას უმაღლეს წერტილამდე უნდა მიეწვია. სინამდვილეში ამ საკითხისადმი სულ სხვა მიდგომას ვხვდებით, როცა ვეცნობით სწორედ ამ ხანაში დაწერილ „გალობას წმიდისა მოციქულისა ნინოსა“, რომელიც ამასთან ვიწრო თვალსაწიერის მქონე უბრალო ბერის კი არა, საქართველოს მომავალი (1230-1240 წ.წ.) კათოლიკოს-პატრიარქის არსენ IV ბულბაისიძისძის კალამს ეკუთვნის.

არსენი არა მარტო არ ეძებს რაიმე წინასწარ სიხლოვეს, და მით უმეტეს, ნათესაობას თავის გმირსა და თავის ერს შორის, არამედ სავსებით საწინააღმდეგოდ, ყოველნაირად აშორებს და აუტოვებს მათ. მას აზრადაც არ მოსდის, როგორმე მიანიშნოს მკითხველს თუ მსმენელს, რასაც ჩვენი თანამედროვე შეეცდებოდა, რომ იმდროინდელი ქართველებიც ბოლოს და ბოლოს რაღაცას წარმოადგენდნენ. როგორც ერი, რომ ქართული საზოგადოება განვითარების გარკვეულ დონეზე იყო ასული და განმანათლებლის მოღვაწეობისათვის რაღაც ნიადაგი მომზადებული იყო. არა, არსენი არც კი ფიქრობს ანგარიშში ჩაავდოს თავისი ერის ღირსებები და გატაცებით ხატავს უფსკრულს, ერისა და მქადაგებელს რომ ჰყოფდა.

ქართული ენა ნინოსათვის არის „ენა, რომელი არა იცოდა“. მაგრამ ეს კიდევ არაფერი. უფრო შემზარავია ზნეობრივი უფსკრული. ქართველები ნინოს მოსვლის წინ, არსენის წარმოდგენით, არიან ურჩი ერი, ქედ-ფიცხელი ბარბაროზები. უცნობელნი (უმეცარნი) და მძიმენი (უმობრძონი), სამარეში

მყოფი დაყროლებული მკვდრები, ჰყრობი-
ლები სატანის მიერ. წინააღმდეგ ამისა, ნი-
ნო არის წმინდა მტრადი. გულით ბრძენი,
ღვთის მხილველი, ლომივით ახოვანი, თვა-
ლის გუგავში შემკრები ჭვეყნიერების სივრ-
ცისა. „თვისა“ (ახლობელი) ქადაგი სულ-
წმიდისა. „ორღანო მადლთა“ წმინდისა ღვთის-
მშობელისა.

რისთვის იღვწის არსენი? ნუთუ ის შეპ-
ყრობილია გამანადგურებელი სურვილით
შეურაცხელოს და დაამდაბლოს საკუთარი ერი.
ასე პატივცემული და ამაღლებული ისტო-
რიული ბედის მიერ თამარის ღრმს? თუ
ასეა, რატომ სუფევს საზიგო განწყობი-
ლება და დიდი სიხარული მის ნაწარმოებ-
ში? არა, მგოსანს სწორედ რომ თავისი ერის
განდიდება სურს, ოღონდ სხვანაირი გზით.
მისი ღირსებების ქებით კი არა — ამ ხერხს
თავისი ზღვარი და, ტრაბახის სახით, თანდა-
ყოლილი მწიკელი გააჩნია, — არამედ იმ გა-
ნუჯობელი ღვთის წყალობის წარმოჩენით,
რომელიც ნინოს მოსვლით მოფლოდნე-
ლად და დაუმსახურებლად ერგო ქარ-
თველ ერს. რაც უფრო მკაცრად „შემკუ-
ლი“ ქართველი ერი არსენის ნაწარმოებში,
რაც უფრო ღრმა და ფართო ჩანს უფსკრუ-
ლი ერსა და სათაყვანო წმინდანს შორის.
მით უფრო დიდი ხდება სიყვარულის სა-
ოცრება, რომელმაც ეს უფსკრული დაფარა
და სამუდამოდ შეაერთა ლეგენდარული გან-
მანათლებელი ოდესლაც უცხო და შორეულ
ერთან, და ესე იგი, მით უფრო მეტი ყოფი-
ლა ზეციური კეთილი განწყობილება ქარ-
თველთა მიმართ, რომლის მატარებლადაც
უპირველეს ყოვლისა ესახებოდა აეტორის
მისი გმირი...

არსენის წინაშე არ მდგარა ნინოს ქარ-
თველობა-არაქართველობის საკითხი, მაგრამ
თუ დადგებოდა, თავისი პრინციპის თანახ-
მად, რომელიც ნათლად ჩანს მის ნაწარმოებ-
ში, შეეძლო ეთქვა: დიდია მადლი, როცა
ერის წიაღიდან გამოვა გმირი და იღვაწებს
მისთვის, მაგრამ უდიდესია ის მადლი, რო-
ცა რაღაც ძალა ქვეყნის კიდიდან უცხოსა
და უცნაურს მოიყვანს და ეროვნულ გმირად
აქცევს მას. წმინდა ნინო, შეიძლება, სის-
ხლით მართლაც ქართველი იყო, მაგრამ სა-
ქართველოში ის, როგორც უცხოტომი მოვი-
და, და არა მარტო თვითონ იშრომა ამ წოდე-
ბით. არამედ თვითონვე — ვინაიდან თანამ-

შრომელთა შორის საქართველოს მიწყალო-
ზე არაქართველებიც ჰყავდა — ტრადიციად
აქცია ეს მოვლენა საქართველოს იტორიის
იღუმალად და ამაღლებლად. სწორედ
საუკუნეთა სიღრმიდან საქართველოს ისტო-
რიის უცხოელ გმირთა ხომლი.

სპარსელები რაედენ და ევსტათი, სომეხი
შუშანიკ, სირიელები იოანე და დავითი, შიო
და იოსებ და მრავალი, მრავალი სხვა. მათი
სახელები ყველაზე საბატო ადგილზეა ქარ-
თულ პანთეონში. განსაკუთრებით ბევრნი
არიან ისინი ღრმის ერთ გარკვეულ მონა-
კვეთში, IV-დან VIII საუკუნეებში, შესაძ-
ლოა საქართველოს ისტორიის ყველაზე პა-
სუხსაგებ პერიოდში, თუკი შეიძლება ასე-
თის გამოყოფა ერის ისტორიაში, რომლის
მთელი არსებობა კრიტიკული მომენტების
თითქმის უწყვეტ ჭაჭვს წარმოადგენს, —
თითქოს ახალი საქართველოს აცვანთან —
მისი ახალი რელიგიით, ახალი გამოსარკვევი
თვითშეგნებით, მშობადი სახელმწიფოებრი-
ობით, უფრო მკიდრო და უფრო მკაცრი
ურთიერთობით დანარჩენ სამყაროსთან. მათ
არა მარტო იღვაწეს ამ ახალი საქართველო-
სათვის, არამედ უშუალო მონაწილეობა მი-
იღეს მის შექმნაში.

უცხო, ხშირად — მუქარით სავსე სამ-
ყაროდან, არა იშვიათად — მოსისხლე მტრე-
ბის ბანაკებში. ქადაგების მიზნით, ან პირად
გარემოებათა ნებით, მოდიოდნენ ისინი, რომ
ჩვენი ერის ბედი გაეზიარათ, დაემოდგრათ
ის ანდა სიციცხლე გაეწირათ მისთვის. ზოგ-
ჯერ, როგორც ზოგიერთი მოწამის შემთხვე-
ვაში, მათ ღვაწლი სავსებით კერძო საქმე
იყო და მხოლოდ საკუთარი სულის ცხოვნე-
და ჰქონდა მიზნად, მაგრამ გარემოების და
ადგილის ძალით იქცეოდა საზოგადო და —
რასაც ისინი დამებდნენ და რაზედაც ფიქ-
რობდნენ, ალბათ ყველაზე ნაკლებად —
ეროვნულ საქმედ.

ალბათ, არც ერთ ერს არ გაურთვია თავი
ეროვნული საქმისათვის ასეთი უცხო თანა-
მშრომლების გარეშე. მაგრამ ეს ძველი ქარ-
თველი უცხოელები, როგორც ჩანს, მაინც
განსაკუთრებულ მოვლენას წარმოადგენენ.
ისინი დაჭილდობელი იყვნენ ერთი საზო-
გადო თვისებით — მათ თითქოს არ აკმა-
ყოფილებდა რაგიით მოქალაქის სახელი და
ისინი პირდაპირ ახალი სამშობლოს წმიდათა
წმიდაში მიაშურებდნენ, თვითონ იქცეოდნენ

რა ამ წმიდათა წმიდის განუყოფელ ნაწილად და ეროვნულ სიწმიდედ.

უკიდურესი სიმბოლოებით და ამავდროს სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით ჩანს ეს სპარსელი გვირობანდაკის, იგივე ევსტათი მცხეთელის მაგალითზე, რომელიც ძველმა თვისტომებმა სიკვდილით დასაჯეს სარწმუნოების შეცვლის გამო, ხოლო ახლებმა — ქართველებმა აიღეს და დარქმულეს ის საქართველოს მთავარი ტაძრის — მცხეთის სვეტიცხოვლის საკურთხეველში.

არც ქართველები დარჩენილან კაცობრიობის ვალში, პატიოსნად დაშვრნენ რა და სისხლიც დაღვარეს მრავალი ახალი საშობლოსათვის, ჩვეულებრივ, ანთიმოზ ივერიელსა თუ პეტრე ბაგრატიონში ჩვენ უპირველეს ყოვლისა ვეძებთ ქართველობის ნიშნებს, მაგრამ შეგვიდღოთ იმ თვალსაზრისით, თუ რანი იყვნენ ისინი ერთმანეთისათვის ან რუსეთისათვის, და ვნახავთ, რომ ვანჯვებდნენ ისინი იმავ მადლით დააჩილდოვა, რაც შიო მღვიმელი ან რაქდენი, იმიტომ, რომ ანთიმოზი უბრალო მოღვაწე კი არ იყო, არამედ დიდი რუმინელი პატრიოტი, ენისა და კულტურის მოამაგე, ხოლო პეტრე ბაგრატიონი რიგითი გმირი კი არ იყო, რომელიც ბევრი იყო რუსეთში მის დროს, არამედ, დენის დავიდოვის სიტყვით. — „თავაკი ჩვენე გმირებისა“.

ნინოს, შუშანიკისა და ევსტათის ტრადიცია არასოდეს გამქრალა საბოლოოდ — ალბათ, ყველა ეპოქაში შეგვიძლია აღმოვაჩინოთ ან მხარგრძელები, ან ის სომეხი, გორი რომ იხსნა, ან სპარსელი ბაბაში, რომელიც თავგამოდებით და დიდი ხელოვნებით იცავდა ერთეულ მეფისა და საქართველოს ინტერესებს სპარსელივე ქარემ-ხანის წინაშე. — ის ოღონდ ნაკლებად შესამჩნევი გახდა. მაგრამ ახალ დროში, მრავალი საუკუნის შემდეგ, ისევ მოწმენი ვართ ძველი ამბის განმეორებისა. კვლავ საქართველოს და ქართული კულტურის ირგვლივ შეკრებილან უცხოელი მოკეთენი, მოყვარულნი ენისა, რომელი არა იცოდნენ. ის ძველი უცხოელები მოდიოდნენ და ჩვენე ერის ნაწილად იქცეოდნენ, იმიტომ, რომ მათი მსახურება ხომ შინაგანი იყო — ისინი ეხმარებოდნენ ქართველებს მეობის მოპოვებაში; ეს ახლები კი ცხოვრობდნენ და ცხოვრობენ რა უმთავრესად საქართველოს გარეთ, რჩებიან ფრანგებად, რუსებად, ინგლისელებად, რადგან

მათი მსახურებაც გარეთ არის მიმართული ისინი ეხმარებენ საქართველოს გამოჩენის მსოფლიოში — თავისი ისტორიის განვითარებით, თავისი სულისკვეთებით. მდგრადი სიტყვით დროდადრო იჩენს თავს უცხო ერთან უფრო სრული შერწყმის იდეალური და საკვირველი მისწრაფება. არტურ ლასტისა და მარჯორი უორდროპის გადამეტებული ქართველთმოყვარება არა მარტო თავისთავად არის ძვირფასი, არამედ იმიტად, რომ ნინოს მიერ დამკვიდრებული ტრადიციის სიმყარეს ადასტურებს, და უნებურად ბადებს აზრს, ხომ არაა მოსალოდნელი, რომ საქართველოს კვლავაც მოველინოს არა მარტო უცხოელი მოკეთენი, არამედ უცხოური წარმოშობის ეროვნული გმირიც.

ის ძველი უცხოელები მარტონი არ დარჩენილან თავის მსახურებაში. თითქმის მათ გვერდით მათსავე ეპოქაში იბრძოდა, თავს სწირავდა თუ იმარტურება ბევრი სხვა გმირი თუ მოღვაწე, რომელიც თვით საქართველომ და მისმა ერმა შობა. და მაინც ამ უცხო ტომთა ღვაწლი და დამსახურება არც ერთ სხვაში არ შეგვეშლება. საქართველოს ისტორია იმდენად მდიდარი აღმოჩნდა, რომ თითოეული მარტონივე და განსაკუთრებული როლი მისცა. ეს კარგად ჩანს, ვთქვათ, შუშანიკის მაგალითზე. სომეხი გმირის პიროვნება და მისი როლი ჩვენს ისტორიასა და კულტურაში ისეთია, რომ მას ვერავის მივაშვავებთ. ჩვენ არ გავგაჩნია პარალელური ისტორიული ფიგურა.

მაგრამ, ალბათ, არც ერთ სხვა შემთხვევაში უცხოურ წარმოშობას თავისთავად არ უთამაშია ისეთი მნიშვნელოვანი როლი ეროვნული გმირის საზოგადოებრივ ღვაწლში, როგორც ეს ამოს ისტორიაში მოხდა.

როცა „შუშანიკის წამებას“ ან „ევსტათი მცხეთელის მარტვილობას“ კითხულობ — ამოს ორი წინამორბედის ღვაწლისადმი მიძღვნილ ნაწარმოებებს, ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ გმირების უცხოური, არაქართული წარმოშობა თუმცა აღნიშნულია ავტორების მიერ, მაგრამ სრულიად არა გააზრებული ქართველი კაცის პოზიციიდან. ეს კიდევ გასაგებია, როცა საქმე შუშანიკთან გვაქვს. მოძმე (ძველი მწერლისათვის ამ სიტყვას პირდაპირი მნიშვნელობა ჰქონდა) ერის წარმომადგენელი, ქართველი ერის-მთავრის ოჯახში აღზრდილი, ის ცხოვ-

რობდა ქართველებსა და სომეხების განსა-
კრებულ სულიერი სიახლოვის და საერ-
თო სიწმიდეთა თაყვანისცემის ეპოქაში, თა-
ნაც თავისი გმირული ღვაწლი მოიხადა მხა-
რეში, სადაც შერეული ქართველი და სომეხი
მოსახლეობა ცხოვრობდა, ისე რომ ვერც კი
იტყვი- უცხოეთშიო.

უფრო გასაკვირი და მეტყველია ის ამბა-
ვი, რომ „წმიდა ევსტათი მცხეთელის მარტ-
ვილობის“ ავტორი: რომელიც სომეხზე კი
არა, სპარსელზე წერს, იხენს ასევე ცოტა
უნარს თუ სურვილს შეაფასოს მის მიერ
მოთხრობილი ამბავი ეროვნული თვალსაზ-
რისით. ეროვნული მხარის ასეთი უგულუ-
ბელყოფა იმდენად უცბოა თანამედროვე
შეგნებისათვის, რომ ნაწარმოებში სპარსულ
სიმპათიებსაც კი ხედავდნენ, ხოლო მის ავ-
ტორში — ევსტათისავით გაქართველებულ
სპარსელს.

საფიქრებლია, რომ არც იაკობი, არც „ევ-
სტათის მარტვილობის“ უსახელო ავტორი
და მათთან იმდროინდელი ქართული ლიტე-
რატურა და ქართველი ერი ჭერ არ იცნობ-
ენ პატრიოტიზმს, როგორც გააზრებულ და
მარად ფიზიკურ სიყვარულს სამშობლოსადმი.

ვის ძალუმს თვალი გადაევნოს ამ გრძო-
ბის დაბადების პრიცესის ინსტინქტური ბე-
შვური მიდრეკილებიდან დაბადების ადგი-
ლისადმი, საკუთარი ტომისადმი, მისი ენის,
ზნე-ჩვეულებებისა და სარწმუნოებისადმი.
მაგრამ. თითქოს, ჩვენ შეგვიძლია აღვნიშნოთ
მომენტო, როცა ამ ახალმა — ღრმა და ძლი-
ერმა გრძობამ პირველად იჩინა თავი ჩვენს
სულიერ ცხოვრებაში. და მას შემდეგ სა-
მუდამოდ შემოვიდა ჩვენს შეგნებაში.

ეს მოხდა ზუსტად 1200 წლის წინ, VIII
საუკუნის 80-იან წლებში, საქართველოს (და
მსოფლიო) ისტორიის ერთერთი უდიდესი
შემობრუნების — არაბთა შემოსევის დროს.
გამოჩნდნენ რა ამიერკავკასიაში VII საუ-
კუნის შუალედში, არაბებმა თანდათან მტკი-
ცედ მოიკიდეს აქ ფეხი. მთლიანად საქარ-
თველოს დაპყრობაზე, სახელგანთქმული
მხედართმთავრების ჰაბიბ იბნ მასლამას და,
განსაკუთრებით მურვან იბნ მოჰამედის
ძლიემოსილი და გამანადგურებელი ექსპე-
დიციების მიუხედავად, არაბებს უარის თქმა
მოუწიათ, სამაგიეროდ, ისინი ქართლში გან-
მტკიცდნენ. დააყენეს რა თავისი სრული
ონტროლის ქვეშ ადგილობრივი ქართველი

ქართველი. ხოლო შემდგომში თბილისის
საამიროს შექმნეს, რომელმაც მაჰმადიანური
სამფლობელოს სტატუსით 1122² წლებში
იარსება, როცა დაივით აღმაშენებელ-
სი სახელმწიფოებრივი და საომრო ღვაწლი
თბილისის აღებით და იქ ქართველ მეფეთა
ტახტის დაბრუნებით დააგვირგვინა.

სპარსულ ცეცხლთაყვანისმცემლობისაგან
განსხვავებით, რომლებმაც მხოლოდ საკუ-
თარი წარმართობის მიწურულში, და ისიც
უფრო პოლიტიკური მიზეზებით, ხელი მოჰ-
კიდეს მეზობელ ერთა სარწმუნოებრივ საქ-
მეებს, მაჰმადიანი არაბები აწარმოებდნენ
სწორედ სარწმუნოებრივ ექსპანსიას. რა
თქმა უნდა, ახალ რელიგიას დაპყრობილ
ქვეყნებში ისინი ნერგავდნენ უპირველეს
ყოფისა იარაღის ძალით, შემდეგ ეკონო-
მიკური იმულების მოშველიებით — სხვა
სარწმუნოებათა წარმომადგენლების საგან-
გებო დაბეგვრით. მაგრამ ისინი ძლიერნი იყ-
ვნენ აგრეთვე თავისი მოშურნეობით, შეუ-
პოვრობით წინასწარმეტყველ მაჰმადისადმი
თავისი რწმენით, სარწმუნოების გმირე-
ბით და თავისი სასწაულებითაც კი. სტე-
ფანე მტბევეარი (Xს.) საკვირველი და სამაგა-
ლითო მიუერძობლობით გადმოგვცემს,
რომ, როცა ამირა აბულ-ყასიმს მოახსენეს
სინათლეებზე. ყოველამ რომ იხილვებო-
და მიხეილ-გობრონისა და მისი ამხანაგების
საფლავზე, მან იქვე მოუგო, რომ ასეთი რამ
მაჰმადიან მეომართა საფლავებზეც შეინიშ-
ნება, რომლებიც ბერძენთა (ქრისტიანთა)
მიერ მოიკლნენ. ეს პატარა ეპიზოდი ნათელ-
ყოფს, სამხედრო ძლიერების გარდა, რა ში-
ნაგანი ძალის მატარებელი უნდა ყოფილი-
ყო მაჰმადიანობა, როცა პირველად მოველი-
ნა საქართველოს.

იოვანე სპანისძე. „აბოს წამების“ ავტო-
რი ასე ხატავს იმ მორალურ სიტუაციას,
რომელიც შეიქმნა ქართლში VIII საუკუნის
დამოღვეს არაბთა ბატონობის შედეგად:

„რამეთუ რომელნი ესე ვართ ყურესა ამს
ქუეყანისასა, სასტიკებისაგან და სივერაგისა,
მანქანებითა მით საცთურებისაათა ზედა-
მდგომელთა ამათ ჩუენთა, მგლობელთა
ამის ქამისათა, ზაკულებითა მოძღურებისა-
ათა, თვით თავით თვისით შჭულის-დებისა-
ათა, განდგომილთა ქრისტესგან, მრავლნი
შეაცთუნეს და გარდადრიკენს გზისაგან სიმა-
თლისა, და კეშმარიტებასა ქრისტეს სახარე-

ბისასა შეეცოდნეს რომელნი ხუთასის წლი-
სა ეამთა და უწინარტსლა შჯულ-დებულ
ყოფილ (არიან) წმიდითა მადლითა ნათლის-
ღებისაჲთა. მიერითგან და ვიდრე აქამომდ
ნაშობნი ქრისტეანეთანი გარდაგულარძნენს:
რომელნიმე მძლავრებით, რომელნიმე შეტ-
უყვილით, რომელნიმე სიყრმესა შინა უმე-
ცრებით, რომელნიმე მზაკუვარებით.

და სხუანი, რომელნი ესე ვართ მორწ-
მუნენი, მძლავრებსა ქუეშე დამონებულნი
და ნაკულუევანებითა და სიგლახაკითა შეე-
რულნი. ვითარცა რკინითა, ხარკსა ქუეშე
მათსა გუემულნი და ქენჯილნი, ძვრძვრად
ზღუფულნი, შიშითა განილევან და ირყე-
ვიან, ვითარცა ლერწმანი ქართაგან ძლიერთა,
არამედ ქრისტეს სიყუარულითა და შიშითა,
ჩუელებისაებრ მამულისა სლვისა, ვირთა
მითმინებითა არა განეშორებინან მხოლოდ-
შობილსა ძესა ღმრთისასა“.

ასეთ მრისხანე საშოროებას ქართველი
ერი ჯერ არ შეტაკებია. თუკი გავითვალის-
წინებთ, რამდენი ერი და ტომი შთანთქა
არაბული ექსპანსიის ტალღამ, ნიეგურების
რა ძალა გამოიჩინა მამამადიანობამ, ვასაგები
გახდებია. რა საფრთხის წინ იდგა ქართლი
და მასთან ერთად მთელი საქართველო. ჩვე-
ნი ერის ფორმირება მიუხედავად უკვე საკ-
მაოდ დიდი ისტორიული წარსულისა, ამ
დროს შორს იყო დასრულებსივანე. ჯერ
კიდევ წინ იყო თითქმის ოთხსაუკუნოვანი
გზა საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს
შექმნამდე. ასეთ პირობებში ქართლის გე-
ოპოლიტიკური მდებარეობა მისი მომავალ-
ადიანი იქნებოდა, რომ ერთიანი საქართველო და
ერთიანი ქართველთა ერი არასოდეს იქცე-
ოდა სინამდვილედ.

მაგრამ, რაც ხშირად ხდება, თვით სა-
ფრთხის სიდიდე და დამპყრობელთა აშკა-
რად განცხადებული მიზნები სასიკეთო აღ-
მოჩნდა და გამოიწვიოდა არა მარტო შეიარა-
ღებული ბრძოლა, არამედ თვითშეგნების
გამოღვიძებაც. ამ ეპოქას და, ასე ვთქვათ,
არაბ დამპყრობებს უნდა ვუმალოდეთ ჩვენ
სახელოვან გმირებს — დავით და კონს-
ტანტინეს, არჩილის, კონსტანტი კახს,
ამოტ კუროპალატს, მიხეილ-გობრონს,
მაგრამ, ეტყობა, ამავე ეპოქას და არაბებს
უნდა ვუმალოდეთ ჩვენ იმასაც, რომ „იწ-
ყო აღმოცისკრებად“ ქართველთა ეროვნულ-
მა თვითშეგნებამ.

ხოლო არაბებმა კიდევაც სიკეთეს სიკეთე
შემატეს, მათ არა მარტო დაპყრობილი ერის
წინააღმდეგობა გამოიწვიეს, არამედ არაბულ
სივე რიგებიდან წამოსწვიეს ის კაცნი, რომელნი
ლოც ამ წინააღმდეგობის სიმბოლოდ იქცა.
იმიტომ, რომ რა ბევრიც არ უნდა გვყავდეს
არაბთა წინააღმდეგ მრავალსაუკუნოვანი
ბრძოლის გმირი, მაინც ამ ბრძოლის ყველაზე
ნათელ და კეთილისმყოფელ მომენტად მო-
ჩანს 786 წლის 6 იანვარი — ნათლისღების
სახეიწოდ დღე, როცა არაბებმა სიკვდილით
დასაჯეს თბილისში ყოფილი თვისტომი და
ერთმორწმუნე ვინმე აბო, მათი ხელკვეითი
ერის-მთავრის ნერსეს შინაკაცთა რიცხვიდან.

არაბი ჰაბუკი აბო (ანუ ჰაბო) ბედმა ისე
დააკავშირა ქართლის ერის-მთავარ ნერსეს-
თან, რომ ცელილებები ამ უკანასკნელის
მდგომარეობაში იქცოდნენ ეტაპებად აბოს
საგმირო გზაზე და საფეხურებად მის სული-
ერ ზრდაში. ისინი პირველად შეხედნენ ერთ-
მანეთს, როცა ქართლის ერის-მთავარი ბაღ-
დადღში ჩამოვიდა — არაბთა იმპერიის ახალ
დედაქალაქში. რათა ამირას წინაშე პასუხი
ეგო რაღაც ბრალდებებზე. და აქ სამი წლით
საპყრობილეში ჩაავდეს. პატრირობა, ჩანს,
არ ყოფილა მეტისმეტად მკაცრი, და ერის-
მთავარი არ მოაკლეს ყოველგვარ კავშირს
გარე სამყაროსთან და თავის ამაღასთან.
სწორედ ამდენი მის ახლობელ პირთა წრეში
გამოჩნდა ადგილობრივი მცხოვრები აბო,
რომლის ხელობაც იყო „კეთილ-შეზავება
სულენითა მათ საცხებელთა“.

მისი ვინაობის ამბავს მეტად შორიდან იწ-
ყებს მისი ლეაწლის აღმწერი იოვანე საბანის-
ძე, ბიბლიოთეკის მამამთავარი, აბრაამიდან და
აბრაამის ძის ისმაილიდან, რომელიც ისმაი-
ტელთა ანუ არაბთა ტომის წინამრად ით-
ვლება.

„ესე იყო ნაშობი აბრაამიანი, — გვატყო-
ბინებს მწერალი. — ძეთაგან ისმაელისთა,
ტომისაგან სარკინოზთაჲსა. — და ხაზს უს-
ვამს. — და არა თუ უტყობსაგან თესლისა,
არცა ხარკისაგან შობილი, არამედ ყოველდ-
ვე არაბიელთა თესლი, მამულად და დედუ-
ლად, რომლისაჲ მამამ მისი და დედაჲ მისი,
და ძმანი და დანი მისნი იყვნეს მუნვე ქალაქ-
სა მას შინა ბაღდადს ბაბილოენისასა. და
ესე იყო ყრმა, ჰაბუკი, ვითარა ათვრამეტის
წლის, გინა უტინჩს — აჩვიდმეტი წლის...
და სწავლულ იყო მწიგნობრებითა სარკი-

ნოზომათა, ძეთა ისმეელისთა, ძეთა აბრაამისთა ნაშობთა აგარისთა“.

როცა სამი წლის შემდეგ ახალმა ამირამ მაჰმადი გაათავისუფლა ერის-მთავარი და შინ გაუშვა აბომაყ მოინდომა მასთან ერთად გამგზავრება და სამუდამოდ გამოეთხოვა საშობლოსა და ნათესავეებს. იოვანე შენიშნავს, რომ მან ეს თავისით კი არ გადაწყვიტა, არამედ დემორჩილა იმავე ხმას, რომელმაც ოდესღაც აბრაამს მოუწოდა აღთქმულ ქვეყანაში.

ქართლში აბომ თავისი კეთილი ზნეობით მალე საყოველთაო სიყვარული დაიმსახურა. ისწავლა ქართული წერა-კითხვა და ენას დაეუფლა. ის ესწრებოდა ქრისტიანულ ღვთისმსახურებას, მაგრამ ფარულად, თანამემამულეების შიშის გამო, რომლებიც თბილისის ბატონ-პატრონები იყვნენ. იმ ტექსტებიდან, რომელსაც აბო კითხულობდა ან ისმენდა ეკლესიაში. მისი ცხოვრების აღმწერი ასახელებს სახარებას, სამოციქულოს და წინასწარმეტყველებს. მაგრამ ჩვენ თითქმის შეუძლებლად შეგვიძლია მივეუბართ საკუთრივ ქართული ლიტერატურის ნაწარმოებები, მათ შორის, ისეთი შედეგები, როგორცაა „შუშანიკის წამება“, ანდა ევსტათის გვიროზის ამბავი. მალე გონიერი და ტონდის მამიებელი ჭაბუკი, რომელიც გამოკითხავდა „შჯღლის-მეცნიერებს“ და ზოგჯერ ეკამათებოდა კიდევაც მათ, დაეუფლა აგრეთვე ქრისტიანული ეკლესიის მოძღვრებასაც.

დადგა მისი ბედის ახალი ეტაპი. ერის-მთავარი ნერსე კვლავ არაბებთან კონფლიქტში აღმოჩნდა, და იძულებული შეიქნა ახლომდებთან ერთად ხაზარეთში გაქცეულიყო. აბო იქაც გაყვა მას. აქ უცხო მხარეში, ხაზართა შორის, რომლებიც იყვნენ „კაცველურ, საშინელ პირითა, მხეცის ბუნება“, სამაგიეროდ, არც მკაფიო სარწმუნოებრივი წარმოდგენები ჰქონდათ და არაბების მტრებიც იყვნენ, აბომ საბოლოოდ განაგდო შიში და მოინათლა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ერის-მთავარი მთელი თავისი ამალით აფხაზეთში გადავიდა, რომელიც თავისუფალი იყო „შიშისაგან სარკინოზთასა“. ახლად მონათლული აბო პატივით მიიღეს და ქვეყნის მთავარს წარუდგინეს. აბომ კი, იხილა რა იქაური მოსახლეობის გადამეტებული ღვთისმოყვარეობა

და ლოცვა, თვითონაც „შერი საღმრთოთა აღილო“ და დაადგა ასკეტური ღვაწლის მძიმე მარხვის. გაგრძელებული ჯუჯუცხუჟი ხანგრძლივი მღუმარების — გზასწავლის

და კვლავ ვითარების ცვლა, ამჯერად — საბოლოო. ერის-მთავარი შეურიგდა არაბებს და თბილისში დაბრუნების ნებართვა მიიღო. მაშინ აფხაზეთის მთავარმა მოუწოდა აბოს დარჩენილიყო აფხაზეთში, ვინაიდან არაბები არ მიუტყევენდნენ განდგომას. „მეშინის მე შენთვის, — უთქვამს მთავარს, — ნუუკუე კუ-ალად განდგარიკონ შენ სარწმუნოებისაგან ქრისტქსისა ნეფსით, გინა უნებლებით, და ესოდენი შრომაა შენი წარწყმილო“.

აფხაზეთში დარჩენა სულაც არ იქნებოდა სულმოკლეობის გამოჩენა, მხოლოდ გონიერი სიფრთხილისა, მით უმეტეს, რომ ასკეტიკური შრომის გზა, რომელსაც უკვე დაადგა აბო და რომლითაც მას შეეძლო დაუბრკოლებლად სვლა აფხაზეთში, ოდითგანვე მიჩნეული იყო მარტივობის სწორად თუ არა, მასზე მეტად, ვაჭირვებათა ხანგრძლივობის და სასტიკი შინაგანი ბრძოლის გამო, რასთანაც ის დაკავშირებული იყო. ასე რომ, არჩევანი, რომლის წინაშეც აბო აღმოჩნდა, უფრო, ასე ვთქვათ, გვირის გემოვნებაზე. მის შინაგან მიდრეკილებაზე იყო დასაყრდენი. აბომ თბილისს გამგზავრება აირჩია. თითქოს მას მისი წინამორბედი ქართველი მარტივები უხმობდნენ, რომელთა შორის არა ერთი და ორი აბოსავით უცხოელი იყო.

თბილისში კიდევ სამი წლის განმავლობაში აბო დაუფარავად აღიარებდა თავს ქრისტიანად, და „ვერვინ მიყვნა კელნი მას ზედა ბოროტებით, რამეთუ არაა მოწყენულ იყო ყამი მისი“, — წერს იოვანე, იყენებს რა თავისი მოსახელე მახარობლის ტექსტის ვარიანტს, რომელიც ქრისტეს ეხება, მხოლოდ სამი წლის შემდეგ შეიპყრეს აბო, და თბილისის ამირასა და თბილისელ არაბთა მამობრივი შეგონების შემდეგ, რომლებიც აბოს ახალგაზრდობას მისტიროდნენ და ძველ რჯულზე მის შემოქცევას ცდილობდნენ, სიკვდილით დასაჯეს. სამჯერ სცეს მას მახელი, იქნებ სიკვდილის შიშით, დაიყოლიოთ, მაგრამ აბო არც კი შემკრთალა. ბოლოს თავი მოკვთეს. იმის შიშით, რომ გვირის გვაიმ ჩვეულებისამებრ ქრისტიანთა თავყანისცემის საგნად იქცევა, არაბებმა და-

წვეს ის, ხოლო ფერფლი და ძვლები მტკავარი წი ჩაყაროს. მაშინ, წერს იოვანე, მრავალი ქრისტიანი, შეურაცხყო რა არაბთა შიში, შეიკრიბა გმირის უკანასკნელი განსვენების ადგილთან და ნახა კაშკაშა ვარსკვლავი, რომელიც დიდი ხნით დაადგა ამ ადგილს. ხოლო შემდეგ სინათლე, სვეტის სახით რომ გამოდიოდა მდინარიდან იქ, სადაც ამოს ძვლები ჩაყარეს.

ძნელი წარმოსადგენი არაა, რა შთაბეჭდილებას მოახდენდა ქართლის მოსახლეობაზე მტრისა და მჩაგვრელის საქციელი, რომელმაც თავი გასწირა მათთვის და როგორც ერთმა მათგანმა, თუკი საუკუნეთა განმავლობაში ამო რჩებოდა ერთ-ერთ ყველაზე სახელოვან ქართველ მოწამელ, ითვლებოდა ქალაქ თბილისის მფარველად. შთაგონებდა საგალობლების ავტორებს, და რაა რამდენიმე წლის წინ დაყენებული სამხისოვრო ნიშანი მეტეხის კლდეზე, თუ არა იმის მოწმობა, რომ ამო აქამდე შეადგენს ჩვენი ეროვნული ცხოვრების ნაწილს.

ხოლო თუ ამოს პიროვნება ისტორიაში შევიდა, როგორც ის კაშკაშა, „მოტყინარე“ ვარსკვლავი, რომელიც, იოვანე საბანისძის მოწმობით, გმირის უკანასკნელი განსვენების ადგილს დაადგა, ამას ჩვენ, გარდა ამოსი, თვით იოვანესაც უნდა ვუქმადლოდეთ, რომელმაც მოკლე ხანში აღწერა ამოს გმირობა და მისი ღრმა შინაარსი გახსნა.

ვინ იყო თვითონ იოვანე — ამის შესახებ უფრო ნაკლები ვიცით: ვიდრე თვით ჩვენს პირველ მწერალზე იაკობ ცურტაველზე. არაა თანხმობა იმის გამოც კი, საერო თუ სასულიერო პირი იყო ის; ერთია უტყუარი — ის ბუნებრივ მწერალი იყო, მსგავსად იაკობ ცურტაველისა ან შოთა რუსთაველისა, და მხოლოდ მოწოდებას ელოდა, რომ გზა მიეცა თავისი ნიჭისათვის. მართალია, როგორც თვითონ წერს, როცა ქართლის კათალიკოსმა სამოელმა დაეავლა ამოს გმირობის აღწერა, ის „შიშმან და ზრუნვებან“ შეიპყრა, „და შემფოთნა გონება ჩემი, — დასძინს იოვანე, — და დავეცი და მოვკალდე მეცნიერებისაგან“. მაგრამ ამ ვადამეტებით ემოციურ დამოკიდებულებას, წინ დამადგარმა სამწერლო ამოცანამ თავდაპირველად რომ გამოიწვია მასში, სულაც არ შეუბოძავს მისი შთაგონება და ფანტაზია, და მოჰკოდა რა საქმეს ხელი, მან ქართული ლი-

ტერატურის ერთ-ერთი ყველაზე თავისებური და რთული ნაწარმოები შექმნა.

როგორც ლიტერატურული ნაწარმოებების ავტორი, იოვანე იყო შემეკვიდრე მსგავსებისა, რომლითაც აღბეჭდილია პირველი ქართველი მწერლის იაკობ ცურტაველის ქმნილება. „შეშანიკის წამების“ ავტორი V საუკუნის ბოლოს ცხოვრობდა, როცა საქელესიო ლიტერატურის ენარები ჩამოსაყლობების პროცესში იწყობოდა, და დაწერა მოთხრობა, სადაც „კანონად“ იხმარა მხოლოდ ზომიერების საკვირველი გრძნობა. იოვანეს თვალწინ ჰქონდა უკვე მყარი ნიმუშები, და თავისუფლების ნიჭი გამოავლინა არა ნიმუშების უარყოფით, არამედ მოთხრობის, ქადაგების; განმარტების, პოეტური ტექსტის თავისებური და შთაგონებული შეერთებით და მათგან განუყოფელი მთლიანობის შექმნით.

პრაქტიკულად მისი წიგნი ესაა ხუთიოდე სხვადასხვა ენარის ნაწარმოები, დაწერილი ერთსა და იგივე თემაზე, უფრო სწორად, ერთი და იგივე საბაბით. „ამოს წამება“ ეპისტოლარულ ენარში იწყება — კათალიკოსის „წიგნით“, სადაც ის ავალებს იოვანეს ახალი მოწამის ღვაწლი აღწეროს, და იოვანე პასუხობს, რომელსაც გადაუწყვეტია შიში დამოკიდდა და დაეავლება შესარტების. შემდეგ ჩნდება პირველი თავი — მკითხველი-საღმის მიმართვა, ერთგვარი ქადაგება, ხოლო ამ ქადაგებაში ჩართულია მოძირო ტრაქტატის მსგავსი რამ იესო ქრისტეს ზოგიერთი სახელწოდების განმარტებით. როგორცაა — კარი, გზა, ტარიგი, მწყემსი, ლოდი, მარილი და ა. შ. მხოლოდ უხალა იწყებს იოვანე თავისი გმირის ცხოვრებისა და ღვაწლის ამბავს და ჰყოფს მას ორ ნაწილად-თავად — ამოს ცხოვრება ქართლში დაბრუნებამდე და საკუთრივ მისი წამების ამბავი. დაბოლოს, მთელ ნაწარმოებს ასრულებს უკანასკნელი თავი „ქებაი წმიდისა მოწამისა ჰაბოლისი“, საგალობლების კრებული, რომელიც იოვანემ გმირის საიდლებლად შეთხზა.

ამოსადმი მიძღვნილი წიგნის ნაირფეროვნება არ აქცევს მას ნაწარმოებათა მექანიკურ კრებულად, რომლებსაც მხოლოდ საზოგადო თემა აერთიანებს. არა, საბანისძის წიგნი სწორედ რომ ერთი წიგნია, რომლის ნაწილებიც ავსებენ ერთმანეთს და თემცა ზოგიერთი მათგანის, ვთქვათ, ამოს ცხოვრებისა

და ღვაწლის აღწერის ან მისი საგალობლების ცალკე არსებობა შესაძლებელია და ისინი, იქნებ, განკუთვნილიც იყვნენ საჭიროების შემთხვევაში განცალკევებული კითხვის ან გალობისათვის, მაგრამ მხოლოდ ყველას ერთად ძალუბთ მათ ნათელყოფ ავტორის აზრი, „ზრუნვა“ — აჩვენონ, თუ რას წარმოადგენდა ეს მოვლენა მისი ტანჯული სამშობლოს ცხოვრებაში.

ჩვეულებრივ და, ასეთი გვარის ნაწარმოებებისათვის, ბუნებრივი სიუჟეტის — გმირის ბიოგრაფიის მავიერად, საბანისძემ თავისი წიგნის ნაწილები აასხა სხვა, ორმაგ ლერძზე — ერთია. / მწერლის წარმოსახვის თავისებულ მოძრაობა, რომელიც, ეძებს რა ღირსეულ, ყველაზე გამოსაღებ ფორმას მომხდარი ამბის უკვდავსაყოფად, გადადის ქადაგებიდან თხრობაზე, თხრობიდან ჰიმნზე, და მეორეა ამ ამბის აზრის პარალელური გახსნა, საბანისძის ჩანაფიქრმა გამოხატულება ჰპოვა არა რომელიმე ნაწილში ან პასაჟში, ის ვლინდება, როგორც ამ მომცრო, მაგრამ არსით და ფორმით რთული ნაწარმოების შედეგი. ასე რომ „აბოს წამება“ შესანიშნავია უკვე ავტორისეული აზრის უჩვეულო, განუმეორებელი ხორცშესხმით. მაგრამ უფრო შესანიშნავია ის შიგ ჩატანებული აზრის ორიგინალობით.

იაკობ ცურტაველივით, იოვანეც ახლო იცნობდა თავის გმირს. მაგრამ ამაოდ დაეიწყებდით მის მოთხრობაში ტანჯული გმირისადმი ისეთივე სათუთი თანაგრძნობის ძებნას, როგორითაც მისი წინამორბედის ნაწარმოები გვიტაცებს. და ჩანს, ამის მიზეზი იმდენად მწერლების განსხვავებული ტემპერამენტები კ არ უნდა იყოს, რამდენადაც თვით პერსონაჟთა და მათი ბედ-იღბლის სხვაობა.

შუშანიკი, ცურტაველის გმირი, ქალი იყო, რომელსაც საბედისწერო სიტუაცია თითქმის მოულოდნელად დაატყდა, ამასთან მთელი ეს ტრაგიკული ამბავიც ერთგვარი დიდი ოჯახის წიაღში დატრიალდა, რომლის წევრები იყვნენ გმირიც, ავტორიც და მოთხრობის თითქმის ყველა პერსონაჟიც. და კავშირი. რომელიც აერთიანებდა შუშანიკს ამ ოჯახთან და თვით სიცოცხლესთან, ირღვეოდა ყველას თვალწინ ექვსი წლის განმავლობაში.

ასე არ მომხდარა აბოს შემთხვევაში. იმ

დროისათვის, როცა მან არაბების მეფე დაკავებულ თბილისში გამგზავრება გადაწყვიტა ქრისტიანობის სახელით, ესე იგი, გმირბუნებულად დალო თავი, მისი ფორმირების პროცესი, როგორც პეროიკული პიროვნებისა, უკვე დასრულებულიყო ნამალევად. „აბოს წამების“ თავი, რომელიც მის ცხოვრებაზე მოგვითხრობს თბილისში საბოლოოდ ჩამოსვლამდე, წიგნის ყველაზე მშრალი, სტემატური. ნაკლებად „მხატვრული“ ნაწილია. მაგრამ მით უფრო თვალსაჩინოდ იკვეთება მთავარი მომენტი მისი გმირობის წინა ამბავში — ის, რომ მისი ბედის ყველა შემობრუნება და თანმხლები გარემოება მიმართული აღმოჩნდა ორმაგი მიზნისაკენ — მიეზიდა ის ახალ სამშობლოში, რომლისათვისაც შემდგომში სიცოცხლე უნდა გაეწირა, და გაეთავისუფლებინა ყოველგვარი დამოკიდებულებისაგან, რომელსაც კი ხელის შეშლა შეეძლო მისი დანაშნულების აღსრულებაში. ასე, ქართლს გამგზავრება ძველ სამშობლოსა და ნათესაობაზე უარის თქმას იმსწავდა, ხაზარეთში გაქცევა — თვისტომებთან და მათ სარწმუნოებასთან საბოლოო განხეთქილებას. დაბოლოს აფხაზეთში გადასვლა და იქაური ასეტიკური მოღვაწეობა — თვით მიწიერი კავშირების რღვევას. ასე რომ, როცა აბო მეორედ მოველინა თბილისს, ის, სავარაუდოა. აღარ გამორგებოდა ჩვეულებრივი მგრძნობიარობის ობიექტად, და ალბათ, სწორად მოიქცა საბანისძემ, რომ არ გამოიყენა, თბილისელ არაბთა მიბაძვით, თანაგრძნობის საბაბად ისიც კი, რაც ამ საბაბად კიდევ ივარგებდა. — აბოს ახალგაზრდობა, არამედ მთელი თავისი უნარი მიმართა იმაზე, რომ სათანადო მიეზლო მისი გმირობისათვის.

მთავარი მამოძრავებელი ძალა იაკობში იყო თანაღმობა საკუთარი გმირისადმი, იოვანეში ყოველივე აღფრთოვანებასა და მადლიერებას მთაუნთქავს. ამის შესაბამისად, იაკობმა შექმნა ნაწარმოები ღრმადამაინური, ხოლო იოვანემ — ყოვლისმომცველად იდეური.

დედააზრი, რომელსაც საბანისძემ განავითარებს მთელი წიგნის მანძილზე, გაცვრით, მწერლის გულში ჩაგდებული მარცვლის მსგავსად, პირველივე სტრიქონებში ჩნდება. კათოლიკოსის წიგნში, სადაც აბოზე ნათქვამია, რომ მან — დღეთა ამათ ჩუენთა იმარტვლა მეოხად ქრისტეს მიმართ ჩუენდა და

ყოვლისა ამის სოფლისა ჩუენისა ქართლისათვის. მაგრამ საჭირო იყო „გულის წასვლა“ („დავეცი და მოვაკლდი მეცნიერებისაგან“, — წერს იოვანე), იღუმალებით მოსული სულიერი მოვლენა, რომ ამ მარცვალს აღმოეცენა საბანისის კონცეფცია.

„აბოს წამების“ ძირითადი ნაწილი იწყება არა გმირზე მოთხრობით არამედ საზეიმო ქადაგებით, განკუთვნილით ღვთისმსახურებაზე შეკრებილი მომავალი მსმენელებისათვის. რას ეძღვნება ქადაგება? საქართველოს, ქართლს და მის იმჟამინდელ მდგომარეობას. მომენტი კუშმარიტად საზეიმოა. პირველად ჩვენს ისტორიაში ქართველი კაცი ყურადღებით აცირდება თავის ეროვნებას. მალედდება ნახევრად გუკრეველ გრძნობაზე, რომ ის ეკუთვნის რაღაც „ჩუენ“-ს, ცდილობს ამ სიტყვის არსს ჩაწვდეს. მოხაზოს მის მიერ მოცული ცნების ფარგლები. მაგრამ ესეც ერთ ნაწილსა თუ გამოთქმაში კი არ ზღვება, არამედ მთელი ნაწარმოების სიერცეზე. იოვანე არა მარტო პირველი ჩვენი მწერალია, ვისთანაც თავი იჩინა ეროვნულმა გრძნობამ, არამედ ის ამ ეროვნული გრძნობის ნამდვილი გენიაა. ეს გრძნობა მსკვალავს მთელ მოთხრობას აბოს შესახებ, ის ყველგან სუფევს და მარილივით ლაზათს აძლევს ყველაფერს.

ღმერთი ირჩევს აბოს და გზავნის მას ქართლში, როგორც აღთქმული ქვეყანაში. მაგრამ გმირის ამ ნაბიჯს წინ უძღვის ქართველებთან სამი წლის სიახლოვე, და საქართველოშიც ის მათთან ერთად მიემგზავრება. ქართლში მოსული აბო მალე გულში ქრისტიანად იქცევა, კითხულობს და განმარტავს საღვთო წერილს, მაგრამ მანამდე მან ქართული ენა ისწავლა, და სწორედ ეს ენა მგზურად მიჰყვება მას ქრისტიანობისაკენ, როგორც ადრე ქართველები — „აღთქმული ქვეყნისაკენ“. ასევე აფხაზეთში ყოფნა და იქაური მცხოვრებთა ღვთისმოყვარეობის მაგალითი აყენებს აბოს ასკეზის გზაზე, რომელიც წინაუძღვის და ამზადებს მის მოწამეობრივ ღვაწლს.

საბანისის ეროვნული გრძნობა არაა მართალი არაფერ მატერიალურზე და უკიდურესად სულიერია. არც მთები და მინდვრები, არც ზენი და ჩვეულებანი, თუნდაც სარწმუნოებისა და კულტურის გარეგნული ფორმები, არაფერი, რითაც თვალის მიტა-

ცება შეეძლო ქართლის მიწა-წყალს და რაშიც ეროვნული ყველაზე უფრო ნათლად და გასაგებად ვლინდება, არ იპყრობს არაქრისტიანული ქართველი პატრიოტის მზერას. მხოლოდ სულიერი ნიჭი, სულიერი სიმდიდრე იზიდავს მას, მხოლოდ მისი დაკარგვის საფრთხე აზინებს. ხუთასი წლის წინანდელი რჩეულება როგორც ქრისტიანი ერისა, თვით აღქმული სარწმუნოების მდიდარი შინაარსი, სადაც ქრისტე — საფუძველი სარწმუნოებისა — მოჩანს სულიერ ნიჭთა უსასრულო ნაირფეროვნებაში, როგორც კარი (კარი ცხოვრებისა), გზა (გზა ზეცისაკენ). ტარიგი (მარად ცოცხალი მსხვერპლი) მწყემსი (მწყემსი კეთილი) და ა. შ. — აი მისი ერის სიმდიდრე, რომლის მიტაცებასაც ყოველი ღონიერი ცდილობენ „მფლობელნი ამის ეამისანი“.

ამვე დროს, საბანისძეში, საკვირველი წესით რჩეულების შეგნება სავსებით თავისუფალია განკერძოებულობისაგან. თვითონ ცხოვრება უჩვენებს მას, რომ რჩეულება სულაც არაა მისი ერის წარმომადგენელთა უცდილობელი კუთვნილება. საგალობელში, მიმართავს რა აბოს, ის დასტურის ერთი თავისი თანამემამულის ბედს:

„შენ კუშმარიტად მარჯუენითა მას ავაზაკსა ემსგავსე, რამეთუ გაქუნდა შენცა ერთი შენ თანა პყრობილთაგანი, ნაშობი ქრისტეანეთა, რომელი განდრეკილ იყო ქრისტესგან და მიდევებულ სჯულსა უცხოსა, ხოლო კუალად ქრისტეს აღსარებისათვის შენ თანა განიკათვოდა. არამედ საწყალობელსა მას მათთანაცა უბრკლმა და დაეცა, რამეთუ შიშისაგან სიკუდილისა საწყუთრომ ესე შეიყო არა და საუკუნომ იგი წარწყმინდა, მტრმან ბოროტმან აღიტაცა და ცხოვარი იგი ქრისტესსი ნამგლევი იქნა“.

მაგრამ ყველაზე მეტად საბანისის თავმდაბლობას ხელს უწყობს შეგნება იმ ტვირთის სიმძიმისა, რასაც ეს რჩეულება წარმოადგენს, სიმძიმისა, რომელიც თითქმის აღემატება მისი ერის ძალღონეს. კვლავ მიმართავს რა აბოს, ის იჩინებს თავისი ერის სახელით:

„აღვერიენით ერსა, უცხოსა შჯულითა, განდგომილსა ქრისტესგან, ნათესავსა საწყუთრომსა ამის მოყუარესა, თესლსა ურწმუნონსა ძისა ღმრთისასა, სარწმუნოებისა ჩუენისა მაგინებელთა, რომელთაგან ვისწყვენით საქმენი მათნი და ვკმონებდით გულის-

თქმასა გულთა ჩუენთასა მიბაძეებითა მათითა, ვითარცა უსასონი ქრისტესგან და დამეწიყებელნი საუკუნოასა ცხორებისანი“.

მით უფრო დიადი და მრავლისმეტყველი ჩანს აბოს თავდადება. რადგან მან თავისი წარმოშობის წყალობით, იმით, რომ თავდაპირველად მოზეიმე მტრების ბანაკს ეკუთვნოდა, განსაკუთრებული ავტორიტეტულობით დაადასტურა შევეწროვებული ერის შინაგანი სიმართლე. წამიერი აღტყინება კი არა — თუმცა ესეც ძვირფასი იქნებოდა, არამედ ხანგრძლივი ორერთიანი პროცესი დაედო საფუძვლად აბოს მოქცევას, შემდეგ კი თავგანწირვასაც — ქრისტიანობის შემცენება და მისი აღმსარებელი ერის ბედობის გაზიარება. ასე რომ, თავისი მოქცევით აბომ დაადასტურა მის მიერ აღქმული ახალი სარწმუნოების უპირატესობა და იმ ერის ღირსებანი, რომელმაც აბო თავის წრეში მიიღო. და გააკეთა ეს უფრო დემონსტრაციულად, ვიდრე ვინმე მკვიდრი მამულიშვილი შეძლებდა. ამიტომაც რომ საბანისძე აბოს თავდადებას, როგორც სასწაულს, აღიქვამს და მხურვალედ მოუწოდებს მერყევ და შემდრკალ თვისტომებსა და თანამორწმუნეებს შეიგნონ მომხდარი ამბის მთელი მნიშვნელობა, დააფასონ ძღვენის სიდიადე. რადაც მათთვის ეს უცხოელი იქცა.

„შენთვის ფრიად დაბიჯებების ჩუენ. წმიდაო მოწამეო, რამეთუ ეამსა ამას ოდენ მეფობისა ისმაიტელთა დიდებისასა შენ ნეფსით სიმდაბლმ ქრისტესათვის აღირჩე და მხელთა პყრობილი იგი შჯული განაგდე, და ქეშმარიტი იგი აღიარე და ჭუარ-ცუმულსა მას თაყვანისუც უფლად და ღმრთად!“

ახლა ადვილი გასაგები ხდება, საით გაურბოდა იოვანეს ფიქრი, როცა ასე დაბეჭითებით თავიდანვე ხაზს უსვამდა თავისი გმირის არაბული სისხლის სიწმიდეს და მის სწავლულებას „მწიგნობრებითა სარკინოზთადა“. იმიტომ, რომ რაც უფრო ღრმად ჩანერგილი აღმოჩნდება მისი გმირი არაბთა ტომში და მის სარწმუნოებაში, მით უფრო მნიშვნელოვანი, მით უფრო მრავლისმეტყველი იქნება მისი მოქცევა. ასევე ადვილი გასაგებია ეროვნული ლიტერატურის რომელი წყაროდან გამომდინარებოს მგოსანი პატრიარქის არსენის მხატვრული ხერხი, რომელიც ასევე დაბეჭითებით ხაზს უსვამდა

პირვანდელ უცხოობას „წმიდა ტრედის“ წინოს და „ქედფიცელ“ ქართველთა შორის. თეთონ იოვანეს, რა თქმა უნდა, ღრულითად ჰყავდა პავლე მოციქული, რომელიც მოიქცა ქრისტეს რჩულზე, იყო რა „ნათესავით ისრაელისა, ტომისაგან ბენიაშინისა ებრაელი ებრაელთაგან, მსჯულთა ფარისეველ“³, „კაცი... ურია... ზრდილი ამას ქალაქსა შინა (იერუსალიმში)... განსწავლულ ზედამწიფენით მამულითა მსჯულთა“⁴.

პავლეს მოქცევაში ზედადა „აბოს წამების“ ავტორი მის მიერ აღწერილი მოქცევის პირველსახეს, მით უმეტეს, რომ პავლეს მოქცევაც ერთდროულად მოასწავებდა, გარკვეული აზრით, ძველი ეროვნების დაკარგვასაც. ოღონდ პავლეს მოქცევა იყო წამიერი კატასტროფული, საბანისძის გმირის მოქცევამ კი ახალი სამშობლოსაკენ უცხოელის მიზიდვის მთელი პროცესი შეადგინა.

მაგრამ აბოს თავგანწირვის მნიშვნელობა სცილდება საბანისძის წარმოდგენაში ამ მიწიერ, მეტ-ნაკლებად აშკარა, შინაარსს. აბოს თავდადება არის ძღვენი არა მარტო ადამიანური, არამედ ღვთაებრივიც. იოვანეს, ამ „სულიერ პატრიოტს“ უცხოელთა შემოსევის ყველაზე მძიმე, საბედისწერო შედეგად ქართლის მოსახლეობისათვის სწორედ სულიერი შედეგი მიიჩნია — ისინი აღერივნენ „ერსა, უცხოთა შჯულითა, განდგომილსა ქრისტესგან... სარწმუნოებისა ჩუენისა მიგინებულთა“, და მერყეობით და პირდაპირი განდგომით დაარღვიეს ქრისტესთან მრავალსაუკუნოვანი კავშირი.

ამ დამლუბველი მდგომარეობიდან გამოკვას ქართველები აწ თეთონ ქრისტეს და უგზავნის მათ გმირს, რომელიც თავს გასწირავს მათთვის და თავისი სისხლით განბანს მათ ცოდვებს. იოვანე ხაზს უსვამს იმ გარემობას, რომ აბოს მოქცევა იყო არა მარტო მიწიერი, ასე ვთქვათ, შინადადამიანური მოვლენა არამედ ზეციური, ღვთაებრივი მოქმედების ანარქელიც.

„შენ... ქრისტემან ისმაიტელთა შორის, ვითარცა ვარდი ეკალთაგან, გამოგარჩია და მივიპყრა თუსსა მას ეკლესიასა“.

ასეთი საკვირველი ნაყოფი გამოიღო კათოლიკოსის მიერ დათესილმა მარცვალ-

მა — „იმარტვლა მეოხედ ქრისტეს მიმართ ჩუენდა“.

მაგრამ საბანისძე კიდევ უფრო შორს მიილტვის მისტიკურ ძიებაში და ამ სულიერ ამაღლებაში უკანასკნელ საფეხურად სწორედ აბოს უცხო ტომობას იყენებს. ამ მოწამის სიკვდილით დასჯის დღე დაემთხვა უფლის განცხადებისა და ნათლისღების ქრისტიანულ დღესასწაულს, რომელიც ამასთან იესოს ჭვარციის დღე — პარასკევი გამოდგა. ამ ორმავე დამთხვევას, როგორც იოვანე გადმოგვცემს. პირველმა ყურადღება თვითონ აბომ მიაქცია. თქვა რა სიკვდილის წინ, რომ მას მოუწევს ნათელილოს სისხლით და, ქრისტეს მსგავსად, რომელმაც ჭვარცით „განაჰქია... მტერი... ყველისა სოფლისა“, თავისი სიკვდილით აჩვენოს ქრისტიანთა მტერის უძლურება.

ის, რაც აბოს წარმოდგენით იყო „ქრისტეს მიბაძვა“ პირადად მისთვის, საბანისძემ აღიქვა, როგორც მისი გმირის საზოგადოებრივი ღვაწლის უღრმესი მისტიკრიალური მნიშვნელობის გახსნა, რაც იღუმალ აზრს ანიჭებდა გმირის ბიოგრაფიის ყველა დეტალს, უპირველესად, მის უცხოურ წარმოშობას.

როგორც ქრისტე, უცხო და შორეული თავისი ღვთაებრივი ბუნების ძალით, მოეწონა ღმრთისაგან კაცობრიობას, ადამიანად იქცა და თავისი სიკვდილით მამასთან შეარიგა დაცემული ადამის შოდგმა, ასევე უცხო აბო, საბანისძის აზრით, გამოიჯიჯინა ღვთისგან საქართველოში, აქ თვისტომად იქცა და თავისი სიკვდილით შეარიგა ცოდვილი ქართველთა ერთ თავად ქრისტესთან. მის სიკვდილს ქართლში ისეთივე შედეგები მოჰყვება, რაც ქრისტეს სიკვდილს მთელი ქრისტიანული სამყაროსათვის — ღმერთთან კავშირის აღდგენა, სარწმუნოების განახლება, ღვთაებრივი მადლის მოფენა.

„შენ გამო, წმიდაო მოწამეო, სიყუარული იგი ქრისტესს ჩუენდამი და სარწმუნოება აქ ჩუენი მისა მიმართ კუალად განახლდა... აწ შენ მიერ მოგუეახლა ქრისტედ და ჩუენ უძლესმა ვყავთ კუალად შიში მისი და სიყუარული მისი, და მადლსა მისსა ღირს ვიქმენით და სიყვარულსა მისსა და წყალობასა დღითი-ღღედ მრავალთა სასწაულთა და კურნებათა ჩუენ შორის გამოჩინებითა!“ როგორც ქრისტე, აღდგომისა და ამაღლების შემდეგ, ღმერთსა და კაცთა შორის

დადებული „ახლისა აღთქმისა შუამდგომელ არს“ სამუდამოდ, ასევე აბოს მისი გმირობის ძალით ქრისტესა და ქართველთა შორის შუამდგომლობის მადლი მიენიჭა.

„აწ მოვედით, ქრისტესს-მორწმუნეო, და ვდღესასწაულობდეთ ქუენებასა ახლისა ამის წმიდისა მოწამისასა, რომელ ყოველსა ამას სოფელსა ჩუენსა ქართლისასა მეოხად ჩუენდა ქრისტემან მოგუანიჭა, და სიხარულითა მრავლითა განვახუნეთ საუნჯენი გულთა და გონებათა ჩუენთანი და მხიარულითა პირითა და განმარტებულითა ენითა ვაქებდეთ კეთილად-მოღუაწებასა მისსა“.

კიდევ ერთი ხაზი. მსგავსად იმისა, რომ ქრისტემ განსწავლული და განბრძნობილი თავისი მოწაფეები მოციქულებად და ახალი მოძღვრების მქადაგებლებად დაადგინა, საბანისძემ მიიჩნევს, რომ მოწოდებულია არა მარტო აღწეროს, არამედ მთელს ქვეყანას მოსდოს აბოს თავდადების ამბავი.

„ვითარ-მე გაქებდე შენ, ღუაწლის მძლეო წმიდაო მოწამეო? რამეთუ შენ, ახალი იგი ქრისტესს მორწმუნეს, მოძღვარს ჩუენდა იქმენ, სწავლულნი უფროას გულისხმიერ ჰყვენ. შერყუენი უფროას განამტკიცენ, განმტკიცებულნი განამხიარულენ, წარმართნი წადიერ ჰყვენ ქრისტესს მონებად, სასუნებელი მარტვლობისა შენისაა ჩუენ დაგვტევე-სახელისა შენისა მოთხრობად ყოველთა ქადაგ ვიქმენით“.

განგებას საბანისძისათვის არც მქადაგებლის, არც განმმარტებლის ნიჭი დაუკლია, მაგრამ ის უპირიველეს ყოვლისა ხელოვანი ყოფილა, რადგან შთაგონებული აზრი აბოს გმირობის იღუმალ მნიშვნელობაზე ლოგიკური თანმიმდევრობით კი არ განავითარა არამედ პოეტური, სინთეზური სახე მისცა. თარგმანება კი არ შეუქმნია, არამედ ერთგვარი სიტყვიერი სიმფონია. შესაძლოა, ამიტომაც მომღვენო დროის ავტორები იოვანეს იღვას უცხოეთიდან მოსული მოწამის თავდაწმირვის გამო ბოლომდე ვერ ჩასწვდნენ და ვერ შეინარჩუნეს. გამოჩენილი ქართველი ჰიმნოგრაფების მიქელ მოღრეკილისა და იოანე ჭონქოზისძის გალობანში, რომლებიც „უძლეველ მოწამეს ჰაბო ისმაიტელ ყოფილსა ქართველს“ მიქდენა, მათი დიდი პოეტური ღირსებების მიუხედავად, საბანისძის აზრი შესამჩნევად გალარბებულია, და გმირის უცხოური წარმოშობა საყუარად-

ლებო კერძო თვისებად აღიქმება და არა მნიშვნელოვან — მეტიც, ძირითად პირობად იმ მისტერიისა, რაც ამ მოვლენაში აბოს თანამედროვემ დაინახა. აქ ერთმანეთს ადრინან აბოსა და პავლე მოციქულს. აბოს სიყვდილსა და ქრისტეს ნათლისღებას, მეტიც, ნათლისღება და აბოს ხსოვნა ერთიან დღესასწაულად განიზილება —

„რომელმან შინაგანი სახედველნი საღმრთოათა ხილვითა წმინდა ჰყვენი, წინამორბედო, შენგან ნათელს-ღებულსა დღეს მოსწრაფედ შეუღდა ჰაბო და მისთვის სიკუდილი დაითმინა“. — მაგრამ დაკარგულია საბანისძის ორიგინალური მიგნება, რომ აბოს ამბავი არის ღვთის განკაცების ეროვნული მსგავსობა, საქართველოსათვის საგანგებოდ მოვლენილი მისი ანარეკლი.

ამ იდეის შემდგომი და საბოლოო გაფერმკრთალების შედეგი უნდა იყოს, რომ აბოს ხსენება ოდესღაც ჩამოაშორეს უფლის განცხადების დღესასწაულს და ორი დღით — 8/21 იანვარს გადაიტანეს, ჩანს, იმ მოსაზრებით, რომ ორ დიდ დღესასწაულს ხელი არ შეეშალა ერთმანეთისათვის.

მაინც „აბოს წამების“ პათოსს ღრმა ზეგავლენა უნდა მოეხდინა ჩვენი წინაპრების შეგნებაზე და, მსგავსი გმირების ხსოვნასთან ერთად, იქნებ, გადაწყვეტი როლი ითამაშა იმ უშიშარი და მიუტყრობელი შეხედულების გამოშვებებასა და შინაჩრუნებაში, რაც ქართველ კაცს ვარეშე სამყაროსა და კერძოდ, სამამამდიანოზე ჰქონდა მაშინაც კი, როცა აქედან მომავალი მუქარა და დაუნდობლობა აუტანელ და საბედისწერო ზღვარს აღწევდა, და უცხოთა შეწყყნარების ატმოსფეროს შექმნაში, რამაც საქართველო და, განსაკუთრებით, ის თბილისი, სადაც აბო ეწაა, მთელი ეს „უყურესა ამას ქუეყანისასა“ მდებარე მხარე ჩვეულებრივ კანონზომიერებათა დარღვევით ერთა და ტომთა დიდ ზღაშესაყარად აქცია.

უშუალოდ საბანისძის ქმნილებაში თუ არა ეროვნული შეგნების სიღრმეში მაინც, სადაც აბოს და მსგავსი გმირების თავგანწირვა აღიბეჭდა, უნდა ვეძებოთ უცხოელისადმი, როგორც მეგობრისა და თაყვანისცემის ობიექტისადმი, დამოკიდებულების სათავე; რაც ქართული სულის უმშვენიერესი ქმნილებების — რუსთაველის პოემის განუმეორებელ თავისებურებას წარმოადგენს, და, ამას-

თან ერთად, „ვეფხისტყაოსნის“ თვით სასიუეტო იდეის სათავეც.

„ვეფხისტყაოსანი“ ხომ, მარტივად ნახაყარის სასოწარკვეთილი და დაღუპვის პირაყადღე მისული ტარიელის ამბავი, რომლის საშველადც მოღოს იდეალური, ღვთაებრივი უცხოელი — ავთანდილი, რომელსაც ისეთი ძალის სიყვარული სწევას, რომ მზადაა ტარიელის ბედნიერებას საკუთარი ბედნიერება და თვით სიცოცხლაც შესწიროს. ავთანდილის მიერ ტარიელის გადარჩენაში აღვიღად იკითება ღვთის თავგანწირული სიყვარულით აღამიანის გადარჩენის ქრისტიანული თემა, და ამდაგვარად, პოემის სიუჟეტი შეგვეძლო პირდაპირ სახარებასთან დაგვეკავშირებინა. მაგრამ ის გარემოება, რომ ავთანდილი (ნურადინ-ფრიდონიც — ტარიელის გადარჩენის კიდვე ერთი მონაწილე) უცხოელია — გარემოება, მრავალჯერ და მრავალნაირად აქცენტირებული რუსთაველის მიერ, ნებას ვსაძლევს ამ საყოველთაო იდეის ეროვნულ-გმირიულ გამოცდილებაში გარდატეხაზე ვილაპარაკოთ, და, უპირველეს ყოვლისა, აბოს პიროვნებასა და ღვაწლში გარდატეხაზე, რადგან სწორედ მათში და მისი პირველი მეზობტბის შეგნებაში საქართველოს ისტორიის ამ თავისებურებამ ყველაზე თვალსაჩინო, ბრწყინვალე და დრამატული გამოხატულება ჰპოვა.

და ვინ იცის, როცა ყველაზე ამაღლებული თავისი რაინდი — ავთანდილი რუსთაველს არაბად გამოჰყავდა, ზოლო მისი სამშობლო — სამოთხედ, საიდანაც დანარჩენი გმირებისათვის სიცოცხლისა და აღორძინების ნათელი იფრქვევა, ხომ არ უხდიდა ფარულად სიყვარულისა და აღფრთოვანების ვალს „არაბიელ“ ჰაბუქს — „სულნელთა მათ საცხებელთა კეთოლ-შემზავებელს“, რომლის ხატებაც წინამორბედ მგოსანთა წარმოდგენაში ეთავსებოდა ხან მენელსაცხებელე დედათა ხან პავლე მოციქულის, ხან კი თვით ქრისტეს სახეს?

შინაშინაში:

- 1 იოანე 7,30: „არა ვინ დაჰხნა მას კვლინი, რამეთუ არა იყო ეამი მისი“. თითქმის იგივე ტექსტი — იოანე 8,20.
- 2 ქრისტესგან მარჯენი ჭვარცმულ ავახას, რომელმაც ქრისტე აღიარა და სამოთხეში მიიხედა.
- 3 ფილიპ 3,5.
- 4 საქმე 22,13.
- 5 ებრაელ 9,15.